

'DE EERSTE KEER DAT IK EEN WILDE KABELJAUW HOORDE GROMMEN. WOW!'

— JANA WINDEREN LAAT ONS DE ONDERWATERWERELD HOREN —

Kun je een gletsjer horen? Hoe klinken vissen? Of geisers? De onderwaterwereld zit vol geluiden waar we nauwelijks een idee van hebben. De Noorse geluidskunstenaar Jana Winderen reist de wereld rond om al dat kreunen, knisperen en mompelen vast te leggen en aan ons door te geven in bijzondere composities.

Door **Maya Toebat**

'In een rivier hier vlakbij zitten veel waterinsecten en iedere keer dat ik terugga, maken ze andere geluiden. Zo fascinerend!' Jana Winderen zit in haar studio, even buiten Oslo, wanneer ik haar bel. Tijdens de covidpandemie zocht ze de rust op van deze grote schuur en dat hevelt haar zo goed dat ze plannen maakt om er binnenkort te gaan wonen. De plek op het platteland heeft niet alleen genoeg plaats voor haar vele luidsprekers, er is ook water in de buurt – haar zwakke plek. Overal ter wereld gaat de Noorse kunstenaar op zoek naar geluiden die ontogenetisch lijken. Omdat ze diep onder water liggen, in een gletsjerspleet, tussen boomschors, of omdat wij de frequentie niet kunnen horen. Die neemt ze op en deelt ze via haar composities – *wonderlijke soundscapes*. Om het onhoorbare hoorbaar te maken.

Het waterleven houdt haar al lang bezig. In Noorwegen was ze als kind altijd buiten. 'Ik was vaak in het bos en op zee', vertelt ze. 'In de zomer was ik constant in de buurt van het water, aan de kust of op een boot. Toen al was ik gefascineerd door wat er onder het oppervlak gebeurt.'

Aangevuurd door haar passie voor de oceaan ging Winderen wiskunde, chemie en visecologie studeren, met als doel zeebiologie te worden. Toch schakelde ze na vier jaar over naar een kunstopleiding aan Goldsmiths

in Londen. 'Dat kwam deels doordat ik mijn handen beschadigd had met giftige stoffen in het labo,' zegt ze, terwijl ze de littekens toont, 'maar ik wilde ook bredere vragen kunnen stellen. Binnen de kunst kan ik alle kanten op kijken.' Tijdens die opleiding maakte ze bovendien een keuze die haar verdere carrière zou bepalen. Ze wilde niet nóg meer spullen creëren die ooit afval zouden worden. Daarom nam ze haar toevlucht tot een materiaal dat geen fysieke ruimte inneemt: geluid.

'Er zijn zoveel geluiden die we niet opmerken. Vorig jaar luisterde ik bijvoorbeeld veel naar de kraaien en eksters hier in de buurt. Als je ze leert kennen, besef je dat ze niet één lied hebben, maar een heleboel geluiden maken: door met hun vleugels te bewegen, in de lucht te zweven, te jagen ... Door die geluiden op te merken, voel ik me meer verbonden met de vogels in mijn omgeving. Ik denk dat die aandacht belangrijk is. In plaats van meer spullen te kopen, moeten we vertragen en de wereld om ons heen waarnemen.'

IN HET SPOOR VAN EEN GLETSJER

Op zoek naar de geluiden van walvissen, waterinsecten, kreeften, meren, gletsjers, koraalriffen of geisers trekt Winderen door Noorwegen, maar evengoed maakt ze avontuurlijke reizen naar de Noordpool, de Barentssee, de Dominicaanse Republiek, Belize, Panama, Thailand, IJsland en Groenland.

Zijn de veldreizen even belangrijk als het resultaat?

— 'Ik vind het totaal niet interessant om geluiden uit een archief te plukken. Ik reis namelijk niet alleen om geluiden te verzamelen, ik maak ook foto's, ik film, schrijf en leer dingen over de omgeving. Als je thuisblijft, voel je niet de temperatuur, hoor je niet de verhalen van de mensen ter plaatse.'

Je hebt een voorkeur voor subarctische gebieden, klopt dat?

— 'Ik ben geboren in Bodo, net boven de poolcirkel, dus ik ben ge-

wend aan de kou. Toen ik begon met geluidskunst, wilde ik eerst het Noorden verkennen, mijn vertrouwde habitat. Ik maakte bijvoorbeeld al vroeg opnames van gletsjers. Ik weet nog dat ik met mijn twee dochters rondliep aan de voet van de Vatnajökull-gletsjer in IJsland, waar ik een enorm gerommel hoorde. Ik dacht dat het een motor was, maar het bleek het trillen van de gletsjer zelf, die heel langzaam beweegt. Ik vond het zo verbazingwekkend dat ik later een project aan gletsjers gewijd heb, *14°C*, waarbij ik het smeltwater van de Noorse Folgefonna-gletsjer volgde tot aan de Noordzee.'

Ik stel me voor dat het op die desolate plekken verder ontzettend stil is.

— 'Helemaal niet! Ik ben nergens geweest waar de mens geen geluiden maakt. Zelfs op de Noordpool kun je ons horen. Water is een goed medium om geluiden te transporteren en dat zijn helaas niet alleen natuurlijke geluiden. Je hoort scheepvaartverkeer, windmolenparken, militaire oefeningen en zelfs vliegtuigen tot diep onder water. Doordat we niet luisteren naar de onderwaterwereld, beseffen we niet hoe schadelijk dat is. Er zijn gebieden waar walvissen verhoorden, omdat ze door het lawaai van boten niet meer goed horen waar er vissen zwemmen.'

Dat 'luisteren', hoe werkt dat in de praktijk?

— 'Ik heb gespecialiseerde apparatuur, zoals mijn hydrofoons. Die versterken de geluiden onder water, die ik via mijn koptelefoon hoor. Ik hang een viciaal hydrofoon in het water, op verschillende dieptes, en neem de geluiden op meerdere momenten van de dag op. Na al die jaren hoor ik het verschil tussen een plant, een dier, waterbellen en het gebrul van de oceaan. Verder luister ik op een andere manier als ik op een boot sta of aan land, of als ik ultrasone geluiden (*met geluidstrillingen hoger dan 20.000 Hz, red.*) opneem van dolfijnen en vleermuizen. Ik wil me openstellen voor al die verschillende, onhoorbare manieren waarop andere wezens communiceren.'

'IK BEN NERGENS GEWEEST WAAR DE MENS GEEN GELUIDEN MAAKT. JE HOORT SCHEEPVAART-VERKEER, WINDMOLENPARKEN, MILITAIRE OEFENINGEN EN ZELFS VLIETUIGEN TOT DIEP ONDER WATER'

‘MET MIJN TWEE DOCHTERS LIEP IK AAN DE VOET VAN DE VATNAJÖKULL-GLETSJER IN IJSLAND, WAAR IK EEN ENORM GEROMMEL HOORDE. IK DACHT DAT HET EEN MOTOR WAS, MAAR HET BLEEK HET TRILLEN VAN DE GLETSJER ZELF’

foto: Johan Arneus/mma

foto: Jana Windgren

EEN LEVEN IN HET TEKEN VAN DE ONDERWATERWERELD

Jana Windgren (1965) werd geboren in Roda, Noorwegen. Ze studeerde wiskunde, chemie en visecologie aan de Universiteit van Oslo en volgde vervolgens een kunstopleiding aan Goldsmiths in Londen. Sinds 1993 werkt ze als geluidskunstenaar, curator en producent. Ze focust op geluiden die voor mensen moeilijk toegankelijk zijn. Die opnames maskeert ze tijdens veldonderzoek, waarna ze de composities deelt via albums, concerten en geluidsinstallaties voor onder meer MoMA (New York), Kunstnerenes Hus (Oslo), Thailand International Art Biennale en ArtBasel (Miami).

Hoe verwerk je al die geluiden dan tot een compositie?

— ‘De compositie begint al wanneer ik op “opnemen” druk. Op dat moment probeer ik bijvoorbeeld het geluid van een vis zo duidelijk mogelijk hoorbaar te maken, zonder die vis te storen. Na een opnamesessie, die soms meerdere dagen kan duren, maak ik aantekeningen terwijl ik alles herbeluister. En in mijn studio luister ik opnieuw. Het is dus een lang proces om te bedenken welk verhaal ik wil vertellen. Al is er niet zo hard over nagedacht als het nu lijkt: ik plan de soundscape niet, die ontstaat tijdens het maakproces.’

GROMMENDE KABELJAUW

Wanneer je die soundscapes op repeat zet, lijkt het alsof je niet langer in je zetel zit, maar diep onder water, tussen trage, krachtige stromen en ongeziene wezens. Het kreunen, knisperen en mompelen zijn van een heel andere orde dan het geruis boven water. ‘Toch besef je al luisterend dat dit een deel is van de wereld waarin we ons bevinden’, zegt Windgren. ‘De geluiden maken je niet bang, je voelt je meer deel van het geheel. Ik zie dat als ik mensen mijn koptelefoon geef en er vervolgens een prachtige glimlach verschijnt.’

Is dat de ervaring die je hoopt mee te geven aan de luisteraars?

— ‘Ik hoop dat ze beseffen dat vissen en zoogdieren onder water een enorme variatie aan geluiden produceren. Dat ze zich daardoor meer bewust worden van de andere levende wezens waarmee we onze planeet delen.’

Welk geluid heeft jou bewust gemaakt van die andere wezens?

— ‘De eerste keer dat ik een wilde kabeljauw hoorde, zal ik nooit vergeten. Ik wist wel hoe die klonk, maar toen ik in 2005 het smeltwater van de Folgefonna-gletsjer volgde, hoorde ik hem voor het eerst grommen door mijn hydrofoon. Wow! Later, tijdens dezelfde reis, stootte ik om 4 uur ’s ochtends aan de Hardangerfjord op een kakofonie van babbelende, grommende, etende vissen. Daar hoorde ik goed hoe rijk de onderwaterwereld kan zijn. Opwindend, toch?’

Nieuwsgierig? Je vindt een aantal opnames van Windgren op Spotify.